

FOTO: JAN HÅKANSSON

Skönlitteratur – en brygga mellan läkarroll och patientroll! Genom litterära exempel kan känslan av respekt, förståelse, medlidande och empati utvecklas och mogna. Så menar Jörgen Nordenström, som nu vid Karolinska institutet deltar i arbetet med att ta fram en antologi skönlitterära texter med medicinsk anknytning. Meningen är att den ska användas i läkarutbildningen som underlag för diskussioner. Förhoppningsvis kan den också bli en språngbräda för läkarstudenterna in i skönlitteraturens oändliga värld av goda förebilder.

Skönlitteraturen behövs i läkarutbildningen

Stoppa in Sherlock Holmes och Mumintröll bland kursböckerna

Ett råd till en läkarstudentande: Varva kurslitteraturen med litet av Muminpappans och Snusmumriken underfundiga livsvisdom ... eller med Sherlock Holmes skarpsinniga knytnående av ledtrådar ... eller med Skorpans och Jonatans insikter om Nangijala. Eller med något annat från skönlitteraturen – en jordmån för det mångdimensionerade läkaryrket.

Rådet kommer från Jörgen Nordenström. Och han vet vad han talar om. Han är ordförande i Karolinska institutets »Programkommitté för läkarutbildning». Dvs, han är en av dem som är med i utformningen av grundutbildningen för läkare vid landets största medicinska högskola med runt 1 300 läkarstudenter.

Dessutom är han professor i kirurgi vid Huddinge sjukhus – med lång kli-

nisk erfarenhet, med en specialinriktning inom endokrin- och bröstkirurgi.

Så, hans råd är inte gripet ur luften i den vinande tidstrendens luftström. För det är en tidens trend att linda in den litet hårda, naturvetenskapliga läkarrollen i en anings mjuk humaniora.

Jörgen Nordenströms råd är djupare förankrat än så. Utvärderingar av läkarutbildningen har gjorts såväl i Högskoleverkets regi som inom Karolinska institutets egen ram, och de pekar mot samma resultat: Utbildningen brister vad gäller studenternas humanistiska utveckling!

Och det, det är en allvarlig brist, poängterar Jörgen Nordenström.

Kanske resulterar den till en del i minskande empati och tilltagande cynism hos studenterna under utbildningens gång, som andra studier visat på. Detta har föranlett någon att, litet elakt, indela läkarutbildningen i en precynisk och en cynisk del (snarare än en preklinik och en klinisk del), berättar han.

Grundutbildningen ska inte bara ge faktakunskaper. Nej, den måste lägga en stadig plattform för varje läkares framtida utveckling i det mångdimensionerade läkararbetet. Och då handlar det lika mycket om yrkesmässig som personlig utveckling.

– Vi måste ge studenterna verktygen för att hantera alla de dimensioner läkaryrket kräver; verktyg att följa de

medicinska vetenskapliga framstegen och hänga med i samhällsdebatten ... liksom att ta till sig humanistiska perspektiv som kan bredda och fördjupa läkarrollen.

Ytterst måste läkaren odla sin förmåga att sätta sig in i hur patienterna uppfattar sin situation och hur vården påverkar dem. Helhetssyn är a och o. Vården går inte ut på att behandla sjukdomar, utan sjuka människor. Det betonar Jörgen Nordenström.

– Men vi har länge haft en stark framtidstro om att vi skulle kunna lösa alla problem med tekniska landvinningar.

Nu vacklar den framtidstron. De vetenskapliga framstegen reser allt svårare etiska ställningstaganden, resursbegränsningarna ger allt kärvare prioriteringsdiskussioner etc.

– Dagens sjukvårdspersonal kläms mellan patientens behov och samhällets krav. Vi ska inte bara vara patientens advokat, utan vi förväntas också prioritera och rationalisera, för att inte säga ransonera, i vården. Här ligger den moderna sjukvårdens verkliga dilemma – ett tema som för övrigt beskrevs för snart 100 år sedan av George Bernard Shaw i »Doktors dilemma».

Läkarrollen framstår som allt mer mångfasetterad. En viktig dimension är det goda omhändertagandet av patienten, men samtidigt har senare tiders be-

INTERVJU

BIRGIT WILHELMSON

FOTO

JACOB FORSELL

sparingar och rationaliseringar i vården knaprat på utrymmet för just detta – att utveckla det goda omhändertagandet.

– Att ta till sig patienter kräver tid. Enligt en undersökning jag sett tar det i medeltal sju besök hos doktorn innan patienten berättar om sitt verkligt stora problem. Det är få som har sådan kontinuitet i sitt arbete.

Och hur lära studenterna att skapa bra kontakt med patienterna? Det är en del av en yrkesskicklighet som är svår att förmedla.

– Vi behöver förebilder att ty oss till. De bästa förebilderna är de läkare som förutom kunskaper och teknisk skicklighet även har förmågan att skapa en god kontakt med patienten – hjärnan, handen och hjärtat måste alla finnas med. Men det är inte alltid de läkarna finns där tillhands.

Här kan skönlitteraturen spela en roll, betonar Jörgen Nordenström. Här finns en ousinlig källa av förebilder: Bra beskrivningar av patienters och doktorers upplevelser, etiska dilemman, det mänskliga livets villkor, den mänskliga existentiella vändan osv.

Skönlitteratur kan vara en viktig ingrediens i en läkares personliga utveckling. Genom litterära exempel kan tankar om lidande och en känsla av respekt, förståelse, medlidande och empati utvecklas och mogna. Så menar Jörgen Nordenström.

Och så menar många med honom. Vid t ex de amerikanska medicinska fakulteterna har ungefär en tredjedel lagt in skönlitteratur med medicinsk anknytning som obligatorium i sina studieplaner.

– Särskilt i USA är trenden nu stark att bredda medicinarstudierna med inslag av humaniora. Där finns också speciella tidskrifter, t ex *Literature and Medicine* som publicerar både äldre och nyskrivna skönlitterära texter.

Litteraturen kan också bli som en brygga över den, kanske nödvändiga, distansering som från början byggs in i läkarrollen.

– Det är vanligt att studenterna tror att de har de symtom, den sjukdom, de läser om. Men det har de inte, och inte nästa heller. Osv ... Så småningom skapas en immunitet.

– Efter att ha gått igenom så många sjukdomar som vi trots allt inte hade, kan det vara lätt att tro att vi läkare är motståndskraftiga mot att själva bli sjuka. När vi så verkligen blir sjuka, då nedvärderar vi symtom vi skulle ta på allvar om det gällde någon patient, läkare kommer sent till behandling.

Så, distansen till patientrollen lärs under utbildningen.

– Jag kan som läkare inte gå in i patientrollen, det har läkaryrket lärt mig att inte göra.

Men – därmed inte sagt att en läkare

inte kan sätta sig in i och förstå en patients situation! understryker Jörgen Nordenström.

– Och det, det måste vi alla ständigt jobba med att bli bättre på.

Här kan litterära exempel brygga över avståndet. Särskilt starka är beskrivningarna av läkarpatienterna, tycker Jörgen Nordenström. »Immigranter i patienternas rike», »wounded healers» som han kallar dem.

– Ett genomgående drag är att de är skeptiska och kritiska till det system de själva jobbar i. De blir ofta ensamma, på sin vakt över den behandling de får, de försöker kanske själva ingripa, titta på sina egna röntgenbilder osv.

– Kanske förstår de för första gången vad det innebär att tappa kontrollen över sin egen kropp och bli utlämnad åt en sjukvårdsapparat som kanske inte fungerar som man föreställt sig.

Och visst, att få en läkare som patient är kanske mängden läkares fasa.

– Jag tror att vi uppför oss annorlunda mot dem, på ett onödigt sätt, t ex genom att undvika personliga frågor om exempelvis missbruk. Å andra sidan tror jag inte att vi ska behandla läkare som vanliga patienter, för det är de inte. Men balansgången kan vara svår – t ex lagom mycket information, på rätt nivå.

Litterära exempel ... en brygga mellan läkarroll och patientroll.

Kanske behövs också en brygga

mellan skönlitteraturen i sig och läkarstudenterna?

Därför tar nu Karolinska institutet fram en antologi – den första i sitt slag på svenska – en samling utvalda, kortare skönlitterära texter med medicinsk anknytning. Texter som kan beröra och ge ytterligare perspektiv på det väntande jobbet. Förhoppningsvis kan den också bli en språngbräda in i skönlitteraturens värld.

Jörgen Nordenström deltar i arbetet med antologin som beräknas publiceras senare i år. En förebild är den amerikanska »On doctoring».

– »On doctoring» är en antologi om skönlitteratur och medicin, men den är ganska svårtillgänglig. Vi tyckte att det behövdes en på svenska, en som speglar våra förhållanden. Därför inbjöds alla lärare och studenter på Karolinska institutet att komma med textförslag.

Intresset har varit stort, uppåt 250 förslag lämnades. Jörgen Nordenström har tillsammans med de övriga i gruppen läst och sållat. Problemet har varit att saxa de med antologins nödvändighet korta textbitarna ur längre textsjok.

– Korta avsnitt ur långa beskrivningar ger ju bara en blink, en ögonblicksbild. Därför hoppas vi förstås att antologin fungerar som en introduktion till litteraturkällorna.

Så hoppas Jörgen Nordenström också att antologin verkligen kommer att användas i undervisningen, att lärarna tar utgångspunkt i de litterära exemplen för att belysa och diskutera viktiga problem under utbildningen.

Men någon »brygga» mellan humanistiska perspektiv i läkaryrket och det naturvetenskapliga läkararbetet, det behövs däremot knappast. Det finns ingen motsatsställning mellan humaniora och naturvetenskap. Det poängterar Jörgen Nordenström från det anrika Karolinska institutet som hållit den vetenskapliga fanan högt.

Men nu börjar det röra sig i den gamla institutionen. Nu inser man här att det krävs en bredare syn på läkararbetet och att såväl naturvetenskap som humaniora behövs – i en aktiv korsbefruktnings – inom läkarutbildningen. Jörgen Nordenström nämner Elisabeth Dominique, Kerstin Hagenfeldt och Lars Erik Böttiger som några av de drivande i den utvecklingen.

Det är viktigt att bygga upp kontakter med andra utbildningar och att föra in nya ämnen för att bredda den medicinska högskolans ram, understryker Jörgen Nordenström. Så har nyligen t ex en institution för humanistisk medicinskapats vid Karolinska institutet.

Och så är då också arbetet med den skönlitterära antologin på gång. Jörgen Nordenström hoppas att den kan ge yt-

Skaparglädje och kreativitet, det var det som avgjorde Jörgen Nordenströms eget val till läkare. Särskilt tillfredsställande är det handfasta hantverket i kirurgyrket, även om det operativa ingreppet i och för sig är en mindre del av den kirurgiska verksamheten, kontakten med den vakna patienten är minst lika viktig. Och parallellerna mellan läkarjobbet och deckarlitteraturen är tydliga – att söka och värdera ledtrådar för att finna en lösning.

terligare avknoppning i ett mer aktivt samarbete med författare, såväl svenska som utländska. Seminarier med inbjudna författare är en idé.

En annan idé, efter amerikanska exempel, är stipendier till författare som får vistas vid Karolinska institutet under perioder för att dels hjälpa studenterna med skrivarhandledning (»... de flesta patientbeskrivningar är ju som små litterära verk»), dels samla intryck för det egna författandet.

Det är en bra idé, tycker Jörgen Nordenström.

– Med den snabba utvecklingen, t ex inom transplantationskirurgin och genetik, behövs ständigt nya skönlitterära skildringar av den aktuella sjukvårdssituationen och forskningsutvecklingen.

Skönlitteratur kan – över huvud taget – ge läsaren nya insikter, upplevelser, dimensioner.

Och det är viktigt att i litteraturen få se något nytt, säger Jörgen Nordenström, som gärna rekommenderar barnlitteratur, bland mycket annat. Författare som Tove Jansson och Astrid Lindgren har »alldeles speciella ögon». Astrid Lindgrens »Bröderna Lejonhjärta» t ex är en viktig skildring av döden.

Han beskriver sig som en normalläsare, road av bokstäver och ord och det skrivna språket. Fast genom arbetet med antologin har han under det senaste året djupdykt alldeles särskilt i skönlitteraturen på jakt efter de bästa beskrivningarna, de som kanske är speciellt väsentliga för läkarstuderande.

Själv blev han läkare, inte för att fadern, Björn Nordenström, är det. Nej, men kanske för att han sett läkaryrkets förutsättningar på nära håll.

– Jag såg att det finns en väldig po-

tential till skaparglädje och att valfriheten och utvecklingsmöjligheterna i jobbet är stora.

Skaparglädje, och kreativitet, det utmärker läkaryrket, det tycker han. Och parallellerna till deckarlitteraturen är uppenbara.

– En del säger att t ex Sherlock Holmes är bra för blivande läkare att läsa. Här beskrivs ett scenario: En händelse och vissa spår. Utifrån det gäller det att försöka bena upp: Vad är det som har lett fram till det som skett?

– Precis så är det med patienter. De kommer med symtom, och vi måste baklänges försöka räkna ut vad som orsakat patientens besvär. Vi får ledtrådar, men vi måste själva vara observanta på vilka ledtrådar som är viktiga och vilka undersökningar som kan ge ytterligare ledtrådar.

Ledtrådarna knyts ihop till en bedömning av patientens problem. Och så gäller det att försöka hitta någon lösning som passar patienten.

Det handfasta, kreativa hantverket i kirurgyrket tilltalar honom.

– Att göra samma sak, men hela tiden litet bättre, att ständigt försöka förfinas sin teknik – det ger en särskild tillfredsställelse.

Men å andra sidan, det operativa ingreppet är bara en mindre del av den kirurgiska verksamheten, betonar han och citerar så en av kirurgins stora föredömen, Harvey Cushing: »Kirurgi varken börjar eller slutar med det operativa ingreppet.» Resten är utredning, efterbehandling, uppföljning – i kontakt med patienten.

Säger Jörgen Nordenström, kirurgen som i skönlitteraturen ser en ännu tämligen outnyttjad jordmån för att odla det så mångdimensionerade läkaryrket. •